

УДК 342.72:811.111(477) (091)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.16>

ЗУ «ПРО ЗАСТОСУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ»: ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ ПРИЙНЯТТЯ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Павлусенко О.В.,
аспірантка кафедри теорії та історії держави і права
Університету «КРОК»,
ст. викладачка англійської мови кафедри іноземних мов
ЗВО «Національний транспортний університет»
ORCID: 0000-0003-4350-0147
e-mail: elenapavlusenko2018@gmail.com

Павлусенко О.В. ЗУ «Про застосування англійської мови в Україні»: юридичні наслідки прийняття для суб'єктів освітнього процесу.

Освіта – один з основоположних факторів розвитку та розширення можливостей громадян у всьому світі. Освіта надає можливість отримати знання, інформацію, формує почуття самоповаги і впевненості в собі, допомагає в реалізації власного потенціалу. Забезпечення права на освіту гарантується Конституцією України, як основним законом та захищається державою. Освічена нація – це сильна держава та запорука успіху цілої країни.

Діти – це найцінніше для держави. Гарантія та захист прав дітей є одним з найважливіших завдань держави, оскільки молоде покоління – це основа для побудови майбутнього кожної держави світу. Освічені діти сьогодні – запорука успішної країни завтра. Тому, правова підтримка дитинства є пріоритетним напрямом у досягненні поставлених державою цілей. Право на освіту є основоположним соціально-культурним правом, що забезпечує стабільний розвиток молодого покоління.

Враховуючи все вище сказане, варто зазначити, що право дітей на освіту є одним із основоположних прав, яке забезпечується та регламентується всіма державами.

Не можна не звернути увагу на те, що сфера освіти, як і всі сфери життя суспільства, зазнала сильних змін в умовах воєнного стану. Усі ми вчилися та продовжуємо вчитися жити в цих нових умовах: хтось – продовжувати здобувати освіту, а хтось працювати.

Частина учасників освітнього процесу внаслідок загрози життю, бойових дій та тимчасову окупацію окремих територій вимушено перемістилася в межах України або за кордон. Багато педагогів та здобувачів освіти все ще залишаються на тимчасово окупованих територіях та потребують особливої підтримки держави. Деякі заклади освіти були фізично зруйновані.

І під час війни, і після її завершення головним завданням освітньої галузі є і буде забезпечення якості освіти на всіх рівнях. Система освіти в Україні зараз переживає процес реформування. Зі змінами умов життя суспільства, вимушено змінюється та адаптується до Європейських стандартів законодавча база країни.

Ключові слова: інститут, англійська мова, право, освіта, освітній процес, законодавство, Україна, захист, діти, закон, історія.

Pavlusenko O.V. Law of Ukraine “On the use of the english language in Ukraine”: legal consequences of the adoption for educational entities.

Education is a fundamental factor in the development and empowerment of citizens worldwide. Education provides the opportunity to gain knowledge and information, fosters self-esteem and confidence, and helps individuals realize their potential. The right to education is guaranteed by the Constitution of Ukraine, as the supreme law, and is protected by the state. An educated nation is a strong state and the key to the success of the entire country.

Children are the asset of the state. Guaranty and protecting children’s rights is one of the most important tasks of the government, as the younger generation is the foundation for creating the future of

every country in the world. Educated children today are the guarantee of a successful country tomorrow. Therefore, the legal protection of childhood is a priority in achieving the goals set by the state. The right to education is a fundamental socio-cultural right that ensures the stable development of the younger generation.

Children's right to education is one of the fundamental rights guaranteed and regulated by all states. The education sector, like all areas of society, has undergone significant changes in the context of martial law. We have all had to learn and continue learning to live in these new conditions: some continue to pursue education, while others continue to work.

Part of the participants in the educational process, due to life-threatening conditions, military actions, and the temporary occupation of certain territories, have been forced to relocate within Ukraine or abroad. Many teachers and students still live in temporarily occupied territories and require special state support. Some educational institutions have been physically destroyed.

During the war and after it ends, the primary task of the education sector is and will be to ensure the quality of education at all levels. The education system in Ukraine is currently undergoing a process of reform. With changes in social living conditions, the legal framework of the country is being forced to change and adapt to European standards.

Key words: institute, English language, law, educational process, legislation, education, Ukraine, protection, children, law, history.

Постановка проблеми. Особливу увагу варто зосередити на питанні законодавчих змін та їх юридичних наслідків для освітнього сектору, гарантій забезпечення надання рівня знань Європейського рівня у реаліях сьогодення. В умовах законодавчих змін важлива своєчасна й ефективна підтримка всіх суб'єктів освітнього процесу. Виклики, які ставить перед собою держава реформуючи освітній сектор в умовах військової агресії Росії проти України, вимагають злагодженої роботи та координації всіх причетних до даного процесу представників державних органів, громадських та міжнародних, організацій, всієї демократичної спільноти.

Стан опрацювання проблематики. Питання розвитку англійської мови в Україні та світі, набуття нею статусу мови міжнародного спілкування досліджували такі вчені: Н.П. Пожидаєва, О.О. Першуківа, М.Г. Прадівлянний, В.А. Гаманюк, Л.П. Пуховська, В.Г. Редько, Н.Д. Гальскова та ін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. У зв'язку з прийняттям ЗУ «Про застосування англійської мови в Україні» та ряду законодавчих змін, які він передбачає для освітнього сектору, правова система має розглянути і забезпечити вирішення певних юридичних питань та наслідків, які пов'язані з вищезазначеними змінами та гарантувати забезпечення права на Європейський формат освіти всім суб'єктам освітнього процесу.

Метою статті є розкриття особливостей законодавчих змін, які передбачає ЗУ «Про застосування англійської мови в Україні» до нормативно-правової бази, яка забезпечує функціонування освітнього сектору у розділі мовних питань. Для реалізації цієї мети необхідно дослідити та проаналізувати відповідність запропонованих змін та доповнень вимогам суспільної моралі, критеріям справедливості, свободи, рівності і гуманізму; розглянути цю проблематику не лише крізь призму якості формалізації права, але й крізь призму міжнародних стандартів, принципів права, які мають, з одного боку, мету права, а з іншого – є критерієм відповідності права вказаним стандартам.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи дане питання, важливо зазначити, що право дитини на освіту відіграє важливу роль у формуванні суспільства, адже, діти – майбутнє України. Їм обов'язково доведеться брати участь у діяльності та розвитку держави. Освічені діти сьогодні – запорука успішної країни завтра. Тому соціальна та правова підтримка дитинства є пріоритетним напрямом у досягненні поставлених державою цілей.

Право на освіту є основоположним соціально-культурним правом, що забезпечує стабільний розвиток молодого покоління. Всебічний розвиток дитини, як члена суспільства повністю залежить від можливості повною мірою реалізовувати свої права. Якісна початкова освіта надає дітям рівні вихідні шанси і дозволяє досягнути успіху на наступних етапах навчання. Вони мають право на повноцінну освіту з раннього віку. Основою реалізації прав дітей на освіту є велика кількість нормативних актів як в Україні, так і у світі.

Отже, статтею 53 Конституції України кожному гарантовано право на освіту. Визначено, що повна загальна середня освіта є обов'язковою [1]. В ст. 19 ЗУ «Про охорону дитинства» також зазначено, що кожна дитина має право на освіту. Держава гарантує доступність і безоплатність

дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти [2]. Ст.ст. 2, 6 ЗУ «Про загальну середню освіту» визначено, що основними завданнями законодавства України про загальну середню освіту є передусім забезпечення права громадян на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти, а також зазначено що громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, особливостей інтелектуального, соціального і фізичного розвитку особистості, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти у державних і комунальних навчальних закладах [3].

В Законі України «Про дошкільну освіту», статтями 2 та 6 закріплено забезпечення права дитини на доступність і безоплатність здобуття дошкільної освіти. Чітко зазначено, що принципами дошкільної освіти є: доступність для кожного громадянина освітніх послуг, що надаються системою дошкільної освіти; рівність умов для реалізації задатків, нахилів, здібностей, обдарувань, різнобічного розвитку кожної дитини [4]. Право громадян України на доступну освіту також передбачено ст.ст. 3, 6 ЗУ «Про освіту» [5].

Рішенням Конституційного Суду України від 04.03.2004 № 5-рп/2004 визначено, що доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України (254к/96-ВР), означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права. Ця сама норма відображена статтею 2 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав і основних свобод людини [6].

Конвенція про права дитини, яка ратифікована постановою Верховної Ради України № 789XII (78912) від 27 лютого 1991 та набула чинності для України 27 вересня 1991 статтею 18, визначає що держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення того, щоб діти, батьки яких працюють, мали право користуватися призначеними для них службами й установами по догляду за дітьми, а статтею 28: держави-учасниці визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей вони, зокрема: а) вводять безплатну й обов'язкову початкову освіту [7]. Ст. 26 Загальної декларації прав людини визначено, що кожна людина має право на освіту. Початкова освіта повинна бути обов'язковою [8]. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, ст. 13 визначає, що держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на освіту: а) початкова освіта повинна бути обов'язковою б) середня освіта повинна бути відкрита і зроблена доступною для всіх шляхом вжиття всіх необхідних заходів [9].

Враховуючи все вище сказане, варто зазначити, що право дітей на освіту – є одним із основоположних прав, яке забезпечується та регламентується всіма державами.

Не можна не звернути увагу на те, що сфера освіти, як і всі сфери життя суспільства, зазнала сильних змін в умовах воєнного стану. Усі ми вчилися та продовжуємо вчитися жити в цих нових умовах: хтось – продовжувати здобувати освіту, а хтось працювати.

Освіта є надзвичайно важливою для суспільства та кожного з його членів. Адже за допомогою освітнього процесу, суспільство передає акумульовані та збережені знання, вміння та цінності від покоління до покоління.

Очевидним є той факт, що освічені громадяни – це окраса батьківщини! Поняття «людина освічена» (лат. homo educatus) – поняття для позначення нового еволюційного типу людини [10]. Воно було введено до філософського дискурсу професором Віктором Огнев'юком у 2003 р. На думку науковця – це особистість, яка сформувалася за рахунок природно-біологічного, соціального, інтелектуального та духовного розвитку та володіє системними знаннями. Така людина має власну систему цінностей, є самостійністю у думках та вчинках, відкритою до діалогу та творення культури шляхом діалогічного спілкування, обміну смислами культурного саморозвитку. Ми вважаємо, що вчений надзвичайно правильно охарактеризував дане поняття.

Але, крім усіх вище згаданих характеристик, на нашу думку, варто було б додати наявність лінгвістичних здібностей. Адже в умовах світової глобалізації, це є надзвичайно актуальним та затребуваним. Крім того, вивчення іноземної мови розвиває здатність до багатозадачності. Той, хто володіє декількома мовами, може виконувати декілька задач одночасно, легше перемикається між різнотипними завданнями та легко визначає пріоритетність, ігноруючи умови та чинники, здатні відвертати увагу. Така людина є більш адаптивною, по причині психологічної гнучкості.

Обраний Україною проєвропейський напрямок розвитку країни, зумовлює модернізацію всіх галузей, зокрема і освітньої сфери. Заклади освіти, які активно дотримуються вимог сьогодення, імплементуючи у свою діяльність останні досягнення науки, є рушійною силою для суттєвих перетворень в умовах найшвидшого просування нашої держави на світовий Зеніт.

Високий мовний потенціал українського суспільства є однією з ключових умов, для достойного представлення держави на всесвітній арені.

Володіння іноземною мовою дає можливість співпрацювати з іноземними партнерами та розуміти нюанси іншої культури, що сприяє вдосконаленню навичок у процесі вирішення проблем, завдань та прийняття рішень. Знання іноземної мови розширює горизонти та відкриває нові перспективи для самовдосконалення. Адже людина, яка володіє іноземними мовами, – різнобічно розвинута особистість, володіє кращими здібностями до вивчення нового, вільна та впевнена у спілкуванні з людьми. Це людина без кордонів, ніщо не може її зупинити в досягненні поставлених цілей. Усі світові двері перед нею відкриті, адже вона має ключ – досконале володіння мовою міжнародного спілкування.

Наша країна має надзвичайний людський потенціал. Україна подарувала світові величезну кількість талановитих людей. Серед них – видатні вчені, винахідники, Нобелівські лауреати, герої війни, громадські діячі, письменники, музиканти, обдаровані викладачі, лікарі та спортсмени. Відомі українці прославили український народ та продовжують це робити в різних куточках світу. Саме ці громадяни є тими, хто пише історію, та змінює світ. Адже дякуючи їхній кропіткій роботі, винаходам, досягненням та перемогам світ дізнавався про таку державу як Україна.

На підтвердження вищезазначеного, варто звернути увагу на те, що про вагомий освітній потенціал нашої країни свідчать дані про достатньо високі її позиції у світових рейтингах. Так, саме завдяки значному внеску освітнього складника забезпечуються високі рейтингові позиції України ще до початку війни, за індексом людського розвитку (83 позиція в Доповіді про людський розвиток 2014 р.) [11]. Відносно високий рейтинг України (43 місце) за загальним Індексом глобального таланту (Global Talent Index) також свідчить про існування резервів для забезпечення інноваційного розвитку країни у перспективі. У світовому рейтингу Universitas 21 (єдиному у світі рейтингу національних систем вищої освіти) Україна зайняла у 2015 році 41 місце, зокрема увійшла до ТОП-10 країн за видатками на вищу освіту у відсотках від ВВП. Україна посідає 30 позицію за якістю математичної та наукової освіти (Quality of math and science education), випереджуючи такі економічно розвинені країни, – Австрію (37 місце), Швецію (49 місце) та Польщу (50 місце) [11].

До того ж, за результатами опитування Центру Разумкова 43,8% українців зовсім не знають англійської мови, а вільно нею володіє лише 1,1%. Водночас 19,2% українців можуть трохи читати, писати або говорити англійською [12].

Враховуючи вимоги сьогодення стимулювання інтелектуальної та мовної активності громадян України, розширення їх світогляду, 4 червня 2024 року Верховна Рада України прийняла у другому читанні та в цілому Закон України «Про застосування англійської мови в Україні». Це є надзвичайно важливим кроком для нашої держави та всіх її громадян, на шляху здобуття членства в Європейській політичній родині. Але ми все ще залишається відокремленою від ЄС мовним бар'єром. Порівняно з іншими країнами Європи, Україна відстає в готовності громадян спілкуватися іноземною мовою, зокрема англійською.

Згідно з даними за 2021 рік щорічного дослідження EF «English Proficiency Index» щодо визначення рівня володіння англійською мовою в різних країнах світу, Україна належить до країн із середнім рівнем володіння англійською мовою та займає 40-ву позицію в рейтингу зі 112 країн світу [13]

Процес глобалізації на мовному рівні вніс зміни в поширення та відносини національних мов. Англійська мова надшвидкими темпами завойовує світ. У мультилінгвальному просторі ця мова виконує не тільки функції засобу міжнародного спілкування, а й виступає мовою-посередником, мовою глобального зв'язку. Наразі зростає зацікавленість до вивчення англійської мови і в Україні. Паралельно з цим зростають і вимоги до рівня володіння цією мовою.

ЗУ «Про застосування англійської мови в Україні», основною метою якого є сприяння забезпеченню застосування англійської мови в Україні, передбачає ряд змін до законодавчих актів освітньої сфери, як однієї з фундаментальних в країні.

Законом визначається, зокрема:

– перелік осіб, які зобов'язані володіти англійською мовою (ст. 3);

– статус англійської мови у сфері освіти (ст. 8) [14].

Закон передбачає також ряд **змін та доповнень до законодавчих актів освітньої сфери**.

Передбачається, що заклади дошкільної освіти забезпечуватимуть застосування англійської мови в освітньому процесі для дітей раннього, молодшого дошкільного та середнього дошкільного віку. Також ініціюється обов'язкове вивчення англійської мови дітьми старшого дошкільного віку.

Вище зазначений Закон також вносить зміни до статті 10 ЗУ «Про дошкільну освіту». Дану статтю викладено в новій редакції, а саме:

1. Мовою дошкільної освіти є державна мова.

2. Застосування мови (мов) у дошкільній освіті визначається законами України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про застосування англійської мови в Україні» та «Про освіту».

3. У закладах дошкільної освіти забезпечується обов'язкове вивчення англійської мови дітьми старшого дошкільного віку.

4. Заклади дошкільної освіти забезпечують обов'язкове використання англійської мови в освітньому процесі для дітей раннього, молодшого дошкільного та середнього дошкільного віку [14].

Отже, аналізуючи вище зазначене, ми можемо зробити висновки, що англійська стає обов'язковою для вивчення з дитячого садочку. Як зазначено в Перехідних положеннях ЗУ «Про застосування англійської мови в Україні» дані зміни вступають в силу не відразу, а з вересня 2026 року.

Це є надзвичайно позитивним кроком на шляху до досконалого володіння англійською нашими громадянами. Адже діти, які починають вивчати англійську мову з раннього віку, легше засвоюють граматичні структури та вимову, мають кращу мовну пам'ять, краще адаптуються до нових середовищ.

Звичайно ж, що такі законодавчі зміни не буде можливо впровадити без підготовленої команди педагогів. Очевидно, що на сьогоднішній момент, не всі з вихователів, які через 2 роки змінять свій статус та стануть вихователями-вчителями англійської, мають достатній для викладання, навіть таким маленьким учням, рівень англійської мови.

Заступниця Міністра освіти Євгенія Смірнова з цього приводу стверджує, що якщо вихователі взагалі не знають англійської мови або ж мають мінімальний рівень володіння мовою, для них проводитимуть на безоплатній основі спеціальні курси. Також вона уточнила, що спільно з партнерами організовано курси з методики навчання англійської мови дітей дошкільного віку; підготовлено репозитарій матеріалів, які вихователі зможуть використовувати на заняттях із дошкільнятами, а також методичний порадник для вихователів із рекомендаціями щодо організації та проведення занять, – заявила посадовиця [15].

Але, ми вважаємо, що під час впровадження таких законодавчих новацій, держава може зіштовхнутися з дефіцитом висококваліфікованих кадрів, які зможуть їх забезпечити. Адже, процес вивчення мови може бути складним як для дитини, так і для батьків. Тому, важливо підходити до цього питання з розумом, залучаючи виключно професіоналів, які володіють сучасними перодовими методиками та зможуть створити сприятливе мовне середовище.

Зміни передбачені і для загальної середньої освіти. Заклади загальної середньої освіти, забезпечуватимуть обов'язкове вивчення англійської мови (у статусі першої або другої іноземної мови) як то передбачено освітньою програмою, відповідно до якої заклад освіти провадить освітню діяльність.

Новоприйнятий закон, який змінює статус англійської мови в Україні, вносить зміни і до Закону України «Про повну загальну середню освіту». Частина 5 ст. 17 вище згаданого закону, яка регулює питання оцінювання результатів навчання учнів та їх атестації, доповнено трьома новими абзацами такого змісту:

Кожний учень має пройти державну підсумкову атестацію з англійської мови:

– у закладах освіти, освітня програма яких передбачає вивчення англійської мови як першої іноземної мови, – за кожний рівень загальної середньої освіти;

– у закладах освіти, освітня програма яких передбачає вивчення англійської мови як другої іноземної мови, – за другий і третій рівні загальної середньої освіти [14].

Варто зазначити, що ст. 4 ЗУ «Про повну загальну середню освіту» зазначає, що у закладах освіти:

- початкова освіта здобувається протягом чотирьох років;
- базова середня освіта здобувається протягом п'яти років;
- профільна середня освіта здобувається протягом трьох років [16].

Отже, якщо учні вчитимуть англійську як першу іноземну мову з 1 класу, як то передбачено освітньою програмою, проходять державний контроль знань після 4, 9 та 12 років навчання. В той же час, якщо вивчатимуть англійську, як 2-гу іноземну – після здобуття базової середньої та профільної освіти, відповідно після 9 та 12 років навчання.

Також п. 5.1 ст. 17 ЗУ «Про повну загальну середню освіту» визначає 2 предмети, за якими повинна проводитись державна підсумкова атестація після проходження певних освітніх рівнів. Цими предметами є державна мова та математика. Перелік інших навчальних курсів визначався центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. Англійська стає третьою обов'язковою навчальною дисципліною, рівень знань якої контролюватиметься державою.

Такі вимоги є результатом того, що англійська в Україні стала мовою офіційного спілкування, а отже фактично стала другою мовою в Україні, який юридично надано статус обов'язкового засобу спілкування.

Отже, якщо змінився статус, англійська прирівнялась до державної, то, як наслідок, повинен змінитись і рівень володіння громадянами. А для цього повинен бути обов'язковий контроль знань.

Ми вважаємо, що всі вище зазначені законодавчі зміни є правильними, але злегка запізненими. Але, краще пізно, ніж ніколи. Нам хотілось би наголосити на тому, що якщо держава вводить обов'язкове вивчення англійської для дітей старшого дошкільного віку, то повинен бути і контроль з боку держави у вигляді перевірки набутих знань на цьому освітньому рівні також. На жаль, таких законодавчих ініціатив поки передбачено не було.

Висновки. Підсумовуючи все сказане вище, ми можемо зробити висновки, що основним завданням держави є захист наших дітей від війни та забезпечення доступу до всіх Європейських можливостей, включаючи отримання знань належного рівня, які відповідатимуть останнім світовим вимогам. Це, насамперед, стосується володіння мовою міжнародного спілкування. Адже мова є важливим елементом культурної та національної свідомості людини.

Варто акцентувати увагу на тому, що Україна, на значній території якої відбуваються повномасштабні воєнні дії, не тільки не припинила, а ще пришвидшила процес реформування освітньої галузі. У нинішніх умовах економічного стану країни, надзвичайно важливим, на нашу думку, є те, щоб більша кількість громадян отримала державну підтримку у процесі вивчення англійської мови. Якщо держава підвищує вимоги до рівня володіння, то повинна забезпечувати можливості для вдосконалення, звичайно ж на безоплатній основі, а не за рахунок батьків, які повинні наймати репетиторів.

Останнім часом якість освіти значно погіршилася. Школа не може забезпечити належного рівня знань. Очевидним є той факт, що прогалини у знаннях учнів сьогодні можуть стати причиною довгострокових економічних втрат вже завтра. На даний момент це є нагальним питанням не тільки для суб'єктів освітнього процесу, а й всього громадянського суспільства.

Вирішення цієї проблеми має бути основним політичним завданням для уряду, якщо він ставить собі за мету підвищення кваліфікації людського капіталу для довгострокового економічного розвитку держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Закон України «Про охорону дитинства». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
3. Закон України «Про загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.
4. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>.
5. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
6. Рішення Конституційного Суду України від 04.03.2004 № 5-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04#Text>.

7. Конвенція про права дитини, ратифікована постановою Верховної Ради України № 789XII (78912) від 27 лютого 1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
8. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
10. Огнев'юк В. Homo educatus. – Філософія. Політологія / Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, 2003. – Випуск 49-51. – С. 126–134.
11. Вища освіта в Україні: Наші позиції в світі. NV.ua. 08.07.2015. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/-58044.html>.
12. Майже 44 % українців не знають англійської мови – Центр Разумкова. Suspilne. (n. d.). URL: <https://suspilne.media/537123-majze-44-ukrainsiv-ne-znaut-anglijskoi-movi-centr-razumkova>.
13. EF English Proficiency Index 2022 EF Education First. 2022. URL: <https://www.ef.com/assetscdn/WIBIwq6RdJvcD9bc8RMd/cefcom-epi-site/reports/2022/ef-epi-2022-english.pdf>.
14. Закон України «Про застосування англійської мови в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text>.
15. Чи усі дошкільнята вивчатимуть англійську мову у садку, 24 Освіта. URL: https://24tv.ua/education/angliyska-mova-ditsadkah-ukrayini-vikladatimut-angliysku-dlya_n2652699.
16. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.